

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.541:316.624.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/128>

ОСОБЛИВОСТІ НАСИЛЬСТВА ДІТЕЙ ЯК СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНОГО ДІЯННЯ

PECULIARITIES OF VIOLENCE AGAINST CHILDREN AS A SOCIALLY DANGEROUS ACT

Вергелес О.О., студент III курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Дана стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних і важливих проблем щодо насильства над дітьми. Домашнє насильство порушує одне з найважливіших прав людини – право на особисту недоторканність. Всі діяння, які принижують гідність дитини визнаються насильством. З кожним роком спостерігається зростання суспільно небезпечних діянь проти неповнолітніх осіб не тільки в Україні, а й зокрема в більшості країн світу. Жорстоке поводження з дітьми, зневажання, зневага до їхніх інтересів часто призводить до виникнення серйозних проблем зі здоров'ям, подальшої соціалізації, а в деяких випадках може стати загрозою для життя та причиною смерті. До дитини можуть бути застосовані різні види насильства, такі як фізичне насильство, психологічне насильство, сексуальне насильство й економічне насильство. До насилля варто відносити такі небезпечні дії дорослих як побиття, знущання, погрози, залякування, також слід враховувати такі вчинки, які виявляються у постійному нерозумінні, зверхнім відношенням, відчуттям самотності, ігнорування прохань. Будь-який з зазначених різновидів може тягти настання негативних наслідків, але завжди супроводжується у нанесенні шкоди здоров'ю та створенню небезпеки для розвитку. Найгіршим виступає варіант, коли дитина, яка постраждала від певних вчинків може стати насильником в майбутньому. Вважаючи на розповсюдження суспільно небезпечних діянь, котрі спрямовані проти життя дитини, держава може та насамперед захистити в особі правоохоронних органів, спеціальних соціальних служб і установ. Виходячи зі статистичних показників можна прослідкувати те, що зазвичай нападником постає знайома жертві людина, зокрема родич, батько, вітчим або піклувальник. Навіть незважаючи на значну кількість нормативно-правових актів, наукових праць і методичних посібників на практиці виникає проблематика щодо подальшої кваліфікації, тому Кримінальний кодекс України потребує певного уточнення щодо змісту статті 126¹, яка присвячена домашньому насильству.

Ключові слова: дитина, домашнє насильство, фізичне насильство, сексуальне насильство, психологічне насильство, економічне насильство.

This article is devoted to highlighting one of the current and important problems regarding violence against children. Domestic violence violates one of the most important human rights – the right to personal integrity. All actions that degrade the dignity of a child are recognized as violence. Every year there is an increase in socially dangerous acts against minors not only in Ukraine, but in particular in most countries of the world. Cruel treatment of children, contempt, disregard for their interests often leads to the emergence of serious health problems, further socialization, and in some cases can become a threat to life and the cause of death. Different types of violence can be applied to a child, such as physical violence, psychological violence, sexual violence and economic violence. Such dangerous actions of adults as beatings, bullying, threats, intimidation should be considered as violence, and such actions should also be taken into account, which are manifested in constant misunderstanding, superior attitude, feeling of loneliness, ignoring requests. Any of the mentioned varieties can cause negative consequences, but it is always accompanied by harm to health and creating a danger to development. The worst option is when a child who suffered from certain acts may become a rapist in the future. Taking into account the spread of socially dangerous acts aimed at the life of a child, the state can and primarily protects in the form of law enforcement agencies, special social services and institutions. Based on statistical indicators, it can be observed that the attacker is usually a person known to the victim, in particular a relative, father, stepfather.

Key words: child, domestic violence, physical violence, sexual violence, psychological violence, economic violence.

Постановка проблеми. Діти – це найбільш вразлива частина населення. Дитина така ж сама людина, як і повнолітня особа. Вони мають право на особливий захист, який має проявлятися у формах запобігання проявів насильства та жорстокого поводження. Людська гідність полягає у рівному ставленні до всіх осіб, незважаючи на певні особливості, зокрема на вікові характеристики. Через вікові ознаки дитина не має змоги повною мірою реалізувати самостійно свої права, тим самим настає потреба для цього законних представників, тобто батьків, піклувальників або опікунів. Застосування насильства тягне за собою настання кримінальної відповідальності, тому що, той, хто чинить такі суспільно небезпечні дії порушує засадничі права людини.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблему насильства та його видів висвітлювали у дослідженнях такі вчені: Є. Хижняк, І. Січковська, В. Бурдін, В. Гончаренко, М. Бушкевич, О. Антонюк, Р. Белкін, С. Авраменко, Є. Лук'янченко, О. Гірук, Л. Дракін, В. Синчук, М. Єфімов, О. Костенко, В. Глушков, В. Лукашевич, С. Мінченко, В. Сімонов, Д. Никифорчук, Л. Сердюк, М. Салтєвський та інші.

Метою даного дослідження виступає розкриття теоретико-правового поняття насильства, визначення різновидів проявів насильства, їх наслідки та розкриття проблематики захисту прав дитини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом останніх років спостерігається тенденція збільшення кримінальних правопорушень різноманітних напрямків, насильницькі не є винятком. Це і є наслідком порушення найважливіших прав – право на життя та особисту недоторканність. Кожній дитині незалежно від віку, окрім вище вказаних прав також гарантується право на свободу, захист від жорстокого поводження, вільне висловлювання власної думки, здоровий та безпечний розвиток, саме вони є невід'ємними, тому держава повинна їх закріпити, забезпечити виконання та створити ефективний механізм їх захисту, що має відбуватися на рівні закону.

Рафікувавши Конвенцію ООН про права дитини, Україна як держава-учасниця взяла на себе зобов'язання забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відпові-

дають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих та адміністративних заходів (ст. 3).

Також Конвенція у ст.1 визначає, що дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1].

Варто зауважити, що жорстоке поводження та насилля порушує гарантоване Основним законом України право на особисту недоторканність. На конституційному рівні закріплено, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорсткому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом (ст. 28, 52) [2].

На думку О. Джужі під насильницькими злочинами слід вважати навмисні кримінально-карані діяння, що посягають на фізичні блага (життя і здоров'я) особи і чиняться проти її волі шляхом фізичного або психічного насильства. Виходячи з цього визначення, до насильницьких злочинів треба віднести: навмисні убивства; навмисні тілесні ушкодження; посягання з насильством хуліганство; зґвалтування; побої і катування; доведення до самогубства; погрозу вчинити убивство [3, с. 87].

У своєму дослідженні О. Шевченко-Битенська зазначає, що під насильством над дитиною слід розуміти умисну поведінку відносно людини, що не досягла 18-річного віку, яка полягає у вчиненні фізичного впливу та/або порушенні психічної цілісності шляхом примушування або погроз, образи чи зловживань, відсутності піклування чи небалій і брутальній поведінці та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання [4, с. 23].

ЄСПЛ вважає, що домашнє насильство – це насильство, яке проявляється у різних формах, починаючи від фізичного і завершуючи психологічним чи словесними образами, є загальною проблемою, яка усіх непокоїть та не завжди «лежить на поверхні», оскільки часто постає в контексті особистих стосунків або закритих систем, до того ж від такого насильства страждають не лише жінки, чоловіки також можуть бути постраждалими, а також діти [5, с. 9-10].

Яскравим прикладом є те, що насильство є однією з найпоширеніших проблем, саме про це свідчить статистика станом на 2021 рік про те, що 21% дітей, тобто кожна п'ята дитина зазнає різних форм сексуального насильства: від розбещення до зґвалтування. Кожна третя дитина стає жертвою фізичного насильства, а кожна друга – психологічного. Саме така тенденція показує, що це є актуальним питанням, яке потрібно якомога детальніше розглядати та швидше вирішувати.

Залежно від характеру насильницьких дій розрізняють такі різновиди:

Фізичне насильство – навмисне нанесення дитині батьками або особами, котрі їх замінюють чи іншими особами фізичних ушкоджень і травм, унаслідок яких може настати смерть дитини або виникнуть серйозні порушення фізичного, психічного стану, або призведуть до відставання та порушення розвитку. Даний термін розкривається у ст. 35 Стамбульської конвенції, що визначає як умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи [6, с. 66]. До фізичного насильства належать нанесення побоїв, завдання умисних опіків, перелом кісток, штовхання, побиття ременем, катування, використання зброї тощо. Також до зазначеного насильства відносять притягнення або примушування дитини до вживання наркотиків, алкогольних напоїв, залучення її до споживання отруйних засобів чи медичних ліків, перевищення дози яких викликають одурманення, навіть намагання удушення чи втоплення.

Психологічне насильство вважається одним з найменш помітних видів, однак являє собою постійний чи періодичний вплив, що завдає шкоди емоційному розвитку дитини та почуттю особистої гідності. Його визначення міститься

також у ст. 33 Стамбульської конвенції, яке означає умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз [6, с. 65]. До даного виду насильства належать постійна критика дитини, погрози в її сторону у словесній формі, надто високі вимоги до дитини, котрі не відповідають віковим можливостям, ігнорування почуттів, приниження, ізоляція, принизливі умови утримання в ув'язненні, критика, висміювання, невиконання обіцянок зі сторони дорослих, неправда чи обман, що призводить до порушення довіри. Психологічне насильство досить часто супроводжує інші форми насильства, адже, наприклад, побиття або зґвалтування завжди зумовлює не лише фізичне, а й психічне страждання (а в особливо тяжких випадках – значні психічні травми) [7, с. 71].

Окрім фізичного та психологічного насильства, варто виділити: сексуальне та економічне.

Сексуальне насильство полягає у вчиненні повнолітньою особою дій сексуального характеру щодо дитини. Визнання наявності сексуального насильства не залежить від усвідомленої чи неусвідомленої (напр., в силу функціональної недостатності розвитку або інших причин) згоди дитини щодо вчинення стосовно неї таких дій. Навіть надання згоди дитини на контакт не надає жодних підстав кваліфікувати його ненасильницьким, адже у малолітньому віці вона ще не може до кінця усвідомити, що в результаті здійснення таких дій існує велика імовірність настання негативних наслідків та не володіє свободою волі, знаходячись у підпорядкованому від дорослої особи стані. Проявами даного насильства є статевий акт між дорослими та дитиною, вимога до дітей вчинити дії сексуального характеру одне з одним, а також розбещення, демонстрація статевих органів з метою викликати в неї статевий потяг, зґвалтування, інші дії сексуального характеру, тощо. Такий вид насильства можна пріврівняти до найбільш тяжких порушень прав дитини. За тяжкістю завданих ушкоджень дане насильство та експлуатація пріврівнюється до тортур та катування.

Найбільш прихованою формою насильства є сексуальне насильство в сім'ї. В 75% ситуацій гвалтівники знайомі дітям в тій чи іншій мірі, причому у 45% випадків з них нападником стає родич (найчастіше за все батько, вітчим, піклувальник), у 30% – більш далекий знайомий (наприклад, друг брата, коханець матері) [8, с. 52].

У своїй науковій роботі Іванова О. Л. зазначила соціологічне дослідження, яке вказує на те, що діти, які стають жертвами сексуального насильства, з віком у 7 років частіше зловживають алкоголем та наркотиками, зокрема це вказує на те, що жертва переживає вчинений над ним злочин наодинці. 60–80% підлітків покидають домівку, що може призвести до трагічних подій, які часто завершуються суїцидом. 98% дівчат стають легкодоступними, наслідком може слугувати те, що вони у віці маленької дитини зазнали сексуального насильства. Тим більше сьогодні дитина може вважати, що ця ситуація є повсякденною та потрібно її сприймати без будь-якої небезпеки [9, с. 69].

На жаль, доволі значна кількість дітей, які стали жертвами даного діяння, зберігають всю складність ситуації в таємниці. Насильство є однією з домінуючих форм порушення прав людини, тому що утворює після вчинення незворотні та небезпечні наслідки, котрі проявляються у неможливості нормального, повноцінного розвитку дитини, породжує труднощі в соціальній адаптації, утворюється певний бар'єр в подальшому у взаємодіюванні з особами протилежної статі і психологічні проблеми, а найгіршим може виявитися сценарій, що полягає у формуванні людини, яка може через тривалий час стати насильником. [10, с. 58].

Враховуючи практику ЄСПЛ, то варто звернутися до справи D.P. & J.C проти Об'єднаного Королівства, де сестра та брат піддавалися сексуальному насильству з боку

вітчима, у віці 8 і 10 років відповідно. Вони засвідчували на тому, що повідомляли місцевим соціальним службам про названий випадок, але влада не захистила їх. Дівчинка навіть намагалася покінчити життя самогубством після того, як вітчим її зґвалтував. У неї розпочав прогресувати психічний розлад, а хлопчик через деякий час став страждати на епілепсію. Діти постійно відчували тривалу депресію та були психологічно травмовані. Суд прийняв рішення, що соціальна служба не застосувала заходів для захисту дітей і було допущено порушення статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на ефективний засіб правового захисту). Згідно зі статтею 41 Конвенції (справедлива сатисфакція), Суд присудив кожному заявникові по 5000 євро як компенсацію за нематеріальну шкоду та обом разом 12500 євро за судові витрати [11, с. 485].

Досліджуючи посилення кримінальної відповідальності за статеві злочини проти неповнолітніх, Л. Шеховцова наводить досвід окремих країн у протидії цим злочинам: у деяких цивілізованих країнах світу, таких як США, Великобританія, Ізраїль, Польща, Чехія та країнах СНД, зокрема Молдова за статеві злочини проти неповнолітніх введено досить жорсткі санкції. Наприклад, у США передбачено довічне позбавлення волі або навіть смертна кара. Також у деяких штатах запроваджено хімічну кастрацію. У Великобританії навіть можуть позбавити волі на строк до 10 років тільки за перегляд картинок з оголеними дітьми. Створено державний реєстр педофілів, що пройшли процедуру хімічної кастрації. У Польщі запровадили хімічну кастрацію, яка є примусовою для осіб, зґвалтувавши молодших за 15 років дітей. В Ізраїлі за рішенням суду педофілам роблять хімічну кастрацію, одночасно забезпечуючи їх психологічною допомогою [12, с. 30].

Суспільна небезпека даних кримінальних правопорушень розкривається не тільки посяганням на статеву свободу або статеву недоторканість особи, а і заподіянням шкоди іншим цінностям – нормальному фізичному, психічному і духовному розвитку дітей, здоров'ю, честі і гідності особи, власності тощо. Ранній (до досягнення статевої зрілості) вступ у статевий зв'язок здатний спричинити серйозні проблеми здоров'ю дитини (пошкодження статевих органів, анального отвору, органів черевної порожнини, сильні кровотечі тощо), заподіяти безпліддя, а розбещення неповнолітніх може викликати у потерпілих від цього діяння різні статеві збочення.

Вважається, що сексуальна спрямованість психіки підлітка є небажаною: раннє статеве життя, штучно стимулюючи статеву потребу, не лише посилює ризик настання відповідних захворювань (у т.ч. венеричних) і абортів, а і перешкоджає нормальному дозріванню психосексуальної індивідуальності, відволікає увагу від досягнення соціально важливих цілей (отримання освіти, вибір професії тощо), породжує психологічні проблеми – робить дітей цинічними, безсоромними, нездатними розуміти глибокі почуття, що може негативним чином вплинути на майбутнє сімейне життя підростаючого покоління [13, с. 475].

Економічне насильство (нехтування) – незабезпечення батьками або іншими особами, які їх замінують, головних потреб дитини, що необхідні перш за все для її здоров'я, розвитку, благополуччя та безпеки, тобто даний вид насильства, у першу чергу, полягає в бездіяльності дорослих людей, зобов'язаних піклуватися про дитину. До цього виду насильства відносяться вилучення, відмова, обмеження коштів, залишення дитину без нагляду, голодування, утримання у холодному місці, брудний одяг, відсутність їжі, примушування до тяжкої праці, невідвідування освітніх закладів тощо. Ознаки та докази насильства щодо дитини можуть з'являтися та бути помітними не відразу, а виявлятися лише через певний інтервал часу. Більше того, ті, хто здійснюють жорстоке поведіння

з дитиною, можуть доволі значний термін деяким чином намагатися приховувати подію, факти та погрожувати дитину, примушуючи мовчати або спростовувати будь-які підозри інших щодо цього. Індикатори насильства – це фізичний, психо-емоційний та поведінковий прояв тих наслідків, що настали для дитини у результаті вчиненого щодо неї фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства [14, с. 7].

Жорстоке ставлення до дитини у більшості випадках включає фізичне насильство, інцест і сексуальне насильство, а також психологічно негативне звернення, можна віднести, наприклад, зневажання дитини або залучення до насильства між батьками чи іншими членами сім'ї. Дитиною, яка постраждала вважається не лише та, що зазнала домашнього насильства, а зокрема й свідок, тобто очевидець даного діяння. Жорстоке відношення до дитини та ігнорування її інтересів можуть мати різного роду види і форми, але здебільшого супроводжується негативними наслідками, що полягають у серйозному збитку для її здоров'я, розвитку та соціалізації дитини, нерідко й загроза її життю чи навіть є причиною смерті [7, с. 79].

Слід зазначити, що у Кримінальному кодексі України (далі – КК) у 2017 році були внесені зміни, які зокрема стосувалися запобігання домашнього насильства. Проаналізувавши ст. 126¹ КК щодо домашнього насильства, можна дійти висновку, що це є злочин з матеріальним складом, тобто об'єктивна сторона повинна складатися з трьох складових – діяння, суспільно небезпечних наслідків і каузального зв'язку. Вчинення домашнього насильства можливе не лише у формі дії, а й у пасивній формі – бездіяльності (ненадання допомоги члену сім'ї, який перебуває у небезпечному для життя стані). Варто виокремлювати ст. 173¹ КУпАП та 126¹ КК України, адже останнє розмежується від адміністративного делікту за наступними ознаками: систематичність вчинення фізичного, психологічного чи економічного насильства, оскільки саме критерій систематичності є кваліфікуючою ознакою кримінально караного домашнього насильства та настання суспільно небезпечних наслідків. [15, с. 35].

Якщо домашнє насильство полягає в заподіянні легких тілесних ушкоджень (ст. 125 КК України) або завданні побойв подружжю чи колишньому подружжю або іншій особі, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, за наявності такої ознаки, як систематичність, такі дії потрібно кваліфікувати за ст. 126¹ КК України, тому що в цьому випадку за ст. 126¹ КК України є спеціальною нормою. Натомість побой, що мають характер мордування, а так само скоєння систематичного катування становлять більшу суспільну небезпечність, тому такі дії доцільно кваліфікувати за ч. 2 ст. 126 КК України або, відповідно, за ч. 2 ст. 127 (за ознакою повторності). Важливе значення при кваліфікації дії особи лише за ст. 126¹ КК України, у випадку нанесення потерпілій особі легких тілесних ушкоджень полягає у врахуванні якісного критерію систематичності, основними ознаками якого є: єдності умислу винуватого, а в низці випадків – спрямованості винуватого на реалізацію однієї мети; заподіяння шкоди одному і тому ж об'єкту кримінально-правової охорони або одному потерпілому; тотожність діянь; всі діяння вчиняються одним суб'єктом; діяння можуть бути як закінченими злочинами, так і діяннями, які не є злочинними; не повинно бути значного розриву у часі. Таким чином, в кожному конкретному випадку суд повинен зробити висновок чи відповідає таке діяння зазначеним характеристикам [16, с. 290-291].

О. Книженко у своїй науковій роботі дійшла висновку, що до систематичних дій, які охоплюються поняттям «домашнє насильство», варто відносити різноманітну варіативність поєднання як фізичного, так і психологічного та економічного насильства. Однак не викреслюється можливість існування, наприклад, суто фізичного

насильства чи суто психологічного насильства. У випадку вчинення економічного насильства, що виявляється в ухиленні від сплати аліментів на утримання дітей (непрацевдатних батьків), виникає питання щодо кваліфікації дії особи кваліфікуються за ст. 164 чи ст. 165 або за сукупністю ст. 126¹ КК України [17, с. 50-51].

Також виникає питання кваліфікації дій винної особи за наявності систематичного фізичного насильства, яке полягає у завданні середньої тяжкості та тяжких тілесних ушкоджень, чи повинні такі дії кваліфікувати за ч. 1 ст. 121, ст. 122, ст. 128, чи має місце сукупність кримінальних правопорушення передбачених ст. 121, ст. 122, ст. 126, ст. 128, ніж санкцією ст. 126¹ КК України.

На мою думку, ст. 126¹ КК України потребує певних корегувань, адже виникає значна кількість питань щодо застосування на практиці, тому варто більш чітко окрес-

лити її диспозицію та конкретного вираження потребує зміст форм об'єктивної сторони даного злочину.

Висновок. Наразі проблема щодо захисту прав дітей є важливим для суспільства, питання, що стосується насильства залишається актуальним. Кожний з видів даного явища впливає на подальше формування дитини, комунікацію з оточенням, виховання та заважає нормальному розвитку. Дитина страждає від жорстокого поводження дорослих, зокрема це може відбуватися близькими родичами, тому держава повинна створити ефективний механізм захисту. Насильство порушує найважливіші права людини, зокрема руйнує особу, це може виявлятися не одразу, а через певний період часу, але наслідки суспільно небезпечного діяння будуть впливати майже на всі аспекти життєдіяльності. Дитина зазнає психічні труднощі, розлади, а також потерпілий в майбутньому може стати насильником.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права дитини. *Організація Об'єднаних Націй*. 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_021
2. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
3. Курс кримінології. Особлива частина. Підручник. У двох книгах. Книга 2. / За загальною редакцією О.М. Джуки. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 480 с.
4. Шевченко-Бітенська О. В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.
5. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства: навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук, С. Романцової. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
6. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Довідник для членів парламенту. Київ, К. І. С., 2014 р.
7. Захист дитини від насильства та жорстокого поводження: сучасні виклики [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 3 черв. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. 183 с.
8. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник/ Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
9. Іванова, О. Насильство та його вплив на розвиток та формування особистості дитини. *Знання європейського права*. 2021. 119, 2 (Лис 2021). С. 68-70.
10. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. – К.: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
11. Мамич О. В. Практика Європейського суду з прав людини щодо захисту дитини від насильства. *Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини : зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 15 вересня 2012 р.)* / за ред. С. В. Ківалова ; НУ «ОЮА». Одеса : Фенікс, 2012. С. 480-491.
12. Левченко, Ю. і Лобан, Д. Кримінально-правова характеристика насильницьких злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості дитини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. №2. С. 26-33
13. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте. 2014. 944 с.
14. Індикатори фізичного, сексуального, психологічного насильства щодо дитини, а також нехтування потребами дитини. *Розроблено в межах проекту, що реалізується Всеукраїнським громадським центром «Волонтер» за підтримки Представництва Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні та Уряду Сполучених Штатів Америки*. 2020. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/4191/file/Indicators.pdf>
15. Березняк В.С. Домашнє насильство: до проблематики питання крізь призму кримінального законодавства. *Актуальні проблеми забезпечення публічного порядку та безпеки в сучасних умовах: вітчизняний та міжнародний досвід*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 25 жовтня 2019 р.). – Дніпро : ДДУВС, 2019. С. 32-36
16. Степаненко О. В. Окремі питання кваліфікації домашнього насильства. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 288-292.
17. Книженко О. О. Домашнє насильство: проблеми кваліфікації. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 45–52.